

УДК 80.01

В.Л. УДАЛОВ,
доктор філологічних наук,
професор кафедри слов'янської філології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

УМОВИ ЗАВЕРШЕННЯ «ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ» В РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті доводиться, що подальший якісний розвиток теорії літератури, інших наук також, залежить від свідомого використання дослідниками всезагальних, цілісно-системних принципів існування й розвитку будь-яких об'єктів Дійсності та аналогічного їх пізнання-дослідження.

Ключові слова: літературознавство, методологія, теорія літератури, термінологія, цілісність, системність, частково-системний рівень, цілісно-системний рівень.

Наука взагалі, літературознавство, теорія літератури зокрема розвиваються, як відомо, за історичними рівнями, між якими є «перехідні періоди» [17; 18, с. 10–24]. В минулому вже були такі періоди між Еклектичним і Класифікаційним рівнями в розвитку наук і, далі, між Класифікаційним і Частково-системним, коли, як відомо, поступово почалася вже не стільки *класифікація*, об'єднання у певні класи за переважно зовнішніми ознаками, рисами і *частковими* висновками, скільки їх *систематизація*, тобто єднання вже за певними внутрішніми, але також переважно частковими рисами-якостями та висновками (про це див.: [21, с. 16–26]).

У наступний «перехідний період» – від *частково-* до *цілісно-*системного рівня у розвитку сучасної теорії літератури – нам усім якраз і випало жити. Почався він, як ми писали, приблизно у 70-ті роки ХХ ст., продовжується й зараз. Завершити його – заради значних і кращих перспектив – можливо лише усвідомлено. З цим усвідомленням і пов'язана, як суттєва, увага до того, що наука для втілення своїх думок, ідей, висновків завжди використовує певної якості *слова і терміни*.

Перші (слова, словосполучення) мають *багатозначний* смисл. А *терміни, терміносполуки* тим і відрізняються, що вони містять, навпаки, максимально точний зміст, мають сталу *однозначність*. Чим певні науки чи наука загалом користується здебільшого, те й впливає на історичний рівень її якості й розвитку. Аристотель писав: «Чого є більше, такою й опиняється природа предмета» [4, с. 69].

Є тут і подальша картина. Вона стосується вже самої термінології і веде до глибшого, *суттєвого* розуміння об'єктивно існуючих рівнів розвитку окремих наук, науки загалом, а зрештою, *духовного розвитку людини*. Недаремно ще Пліній Молодший влучно зауважив: «Література є ліки для душі», а Альберт Енштейн з цього ж приводу вважав: «Наука і література – це удосконалення повсякденного мислення».

Яким чином дістатися цієї картини, усвідомити об'єктивний секрет не інакше, як методологічного розвитку науки?

Справа в тім, що *терміни*, їх сполуки, що в науці використовуються, у свою чергу, є *різними* за змістом і функцією. Одні з них суто специфічні, властиві лише певним проявам певної галузі науки, техніки, мистецтва, літератури, суспільного життя тощо. Інші властиві певній ширшій галузі знань, певній сукупності щільно пов'язаних наук. Ще ширші терміни,

сполуки мають загальнонауковий характер. А є й такі, зміст яких об'єктивно має і точний, і, незалежно від усіх нас, всезагальний, всеохопний характер. Вплив на нас **рівня розуміння саме всезагальних термінів переоцінити неможливо**. Вони все проникливі й все визначальні.

До цих останніх, провідних термінів і похідних «терміноформ» насамперед стосується те, що колись було сказане Рене Декартом: «Виявляйте значення слів, і ви позбавите світ половини його оман». Особливої уваги ця думка набуває на теренах всеохоплюючих зрушень, глобальних змін в історії людства, отже, і в наш час, про що свідчить буквально все, одночасно рух і розвиток сучасних наук.

Сказане стосується й **рівня** нашого сучасного розуміння насамперед термінів/понять «аналіз» і «синтез», як і всього, що з ними пов'язане. *Аналіз і синтез* – це основні **методи пізнання**, наукового дослідження [25, с. 19]. Вони взаємодіють з основними методами логічного мислення (з абстрагуванням, конкретизацією; з дедукцією, індукцією тощо). Рівень їх розуміння напряму, безпосередньо лежить в основі тих чи інших якостей нашого світосприймання, світогляду, пізнання, мислення, поведінки, в основі практичної, творчої діяльності людини, людей, суспільства, людства в цілому [25, с. 4, 143–144, 241, 334].

Термін/поняття «Метод» зазвичай і здавна сприймають як «спосіб» [24, с. 370]. Однак, виявляється, що це традиційне тлумачення є *частковим, однобічним*, – лише «способом» ніколи не обійдешся і практично нічого не зробиш. Використовуючи лише «спосіб», неможливо *рухатись* у пізнанні, під час мислення або іншої практичної діяльності (не враховано напрям). Це тому, що не вистачає усвідомлення ще одного, протилежного боку в «методі», який зветься «*шлях*» (сюди належить і напрям, і мета, і кроки до мети у певному напрямі). Якщо «*спосіб*» вказує на те, як, яким чином відбувається пізнання, дослідження, поведінка, практична діяльність, то «*шлях*» вказує, куди, в якому напрямі вони спрямовані. Одне без одного не реалізується, не діє, не існує.

Отже, *метод* – це *єдність способу і шляху*. Недаремно грецьке *metodos* – це не лише «*шлях*», за одними джерелами [23, с. 409], але «*шлях, спосіб*» за джерелами іншими [14, с. 429; 10, с. 729]. Останнє показує, що поняття «*спосіб*» і «*шлях*» разом утворюють і пояснюють «*метод*» як категорію (*категорія* – це більш широке поняття; категорія утворюється з понять як її, категорії, складових, чинників; у свою чергу, **поняття утворюють категорію, пояснюють її з різних боків**). Отже, перша складова («*спосіб*») висвітлює сенс статистики методу, друга складова («*шлях*») – сенс динаміки методу. **Стисліше все це можна записати формулою: «метод = спосіб + шлях».**

Засвоєння *аналізу і синтезу* як методів пізнання, дослідження, поведінки, практичної, разом з тим творчої, художньої діяльності – засвоєння глибше і детальніше, ніж це було раніше, – чи не *найперша умова* подальшого *суттєво* перспективного розвитку науки і людства взагалі, філософії, усіх конкретних наук зокрема, художньої літератури й літературознавства також.

До речі, філософія і художня література у кращих зразках здатні найскоріше і найліпше формувати й розвивати більш якісний світогляд людини, людей, суспільства, загалом більш високий світогляд людства Планети [10, с. 729; 8, с. 14–15, 25–27, 280–281; 3, с. 4–8; 12, с. 31–32]. «Життя без певного світогляду – не життя, а мука, жах», – зазначив А.П. Чехов наприкінці XIX ст. [22, с. 80]. «Для суспільства, як і для індивіда, життя без світогляду – це патологічне порушення вищого почуття орієнтації», – відзначав німецько-французький філософ середини XX ст. А. Швейцер [3, с. 8]. І до Чехова й Швейцера, і після них науковці і письменники неодноразово засвідчують: зближення науки, з одного боку, і, з другого, художньої літератури, літературознавства, мистецтва, є, безперечно, *природним*, бо в основі лежить одне – переважно глибинне і творче засвоєння життя. Особливий зв'язок між ними існує й посилюється у кризових ситуаціях, на зламі історичних епох [15, с. 77, 89].

Саме в такий час нам усім і доводиться жити, в час, коли усі науки кінця XX – початку XXI ст. існують і прямують, як і все життя людської популяції [16; 17; 19], в межах, скоріше за все, найвеличнішого (з усіх минулих) «*перехідного періоду*», значення якого переоцінити неможливо.

Цей період ми усі й *відчуваємо* як перехід від штучного, *частково-системного*, багато в чому ще *суб'єктивістського* (бо подвійно-суб'єктивного) **рівня розвитку**, де має

місце множина різноспрямованих оманливих уявлень, переважно поверхових, – до вищого, *суто об'єктивного*, апогейного і тим *цілісно-системного*. Цей другий історичний рівень є власне іманентним, Природним, існуючим у межах її, Природи, домінуючих всезагальних потребностей.

Отже, у такий «перехідний період» особливо важливою і надзвичайно перспективною справою виявляється взаємодія і взаємовплив між значно якіснішою *філософією* та значно якіснішими *літературою* й *літературознавством* (те й друге – «ліки для душі»), а отже, значно якіснішою *теорією літератури* (теж «ліками», бо саме вона перш за все вчить аналізувати, мислити, міркувати над літературою, а отже, і над життям, і над собою).

Можна сказати й так: нас усіх в атмосфері вже майже колапсуючого падіння культури й духовності (принципова ознака нашого «перехідного періоду») значно губить не стільки неякісна увага до *філософії*, скільки ще більш значна, а саме скептична, іронічна неуввага до класичної *художньої літератури* з її безліччю справжніх «духовних скарбів» і «ліків для душі», без яких вона гине. Дістатися цих скарбів (як не дивно, вони безмежно важливіші за будь-які матеріальні чи фізичні скарби – насамперед тим, що вони всезагально-духовні і тому неодмінно *рятивні*), отже, дістатися їх, лікуватися ними, однак, неможливо без якісних знань *теорії літератури*, бо ж вона містить конче потрібні «інструкції для пацієнта» стосовно того, *як* ліпше приймати й засвоювати ті чи інші «ліки для душі». Такі «інструкції», звичайно, теж зростають за якістю – у цей самий глобальний «перехідний період», який стосується буквально усього.

Як їм зростати? Тобто *як* має далі розвиватися *сучасна теорія літератури* (яку не варто значно відокремлювати від рівня й особливостей розвитку інших наук), аби вона з іншими науками, з кращими досягненнями світової класичної літератури допомагала людині, людям, цивілізації рятувати свою «душу» – головне, що в їх душах є, але з різних причин хворіє? Важливо, що вона, теорія літератури, здатна допомогти вилікувати будь-які *духовні* хвороби. Причина такої сили – все ті ж самі *всезагальні*, тобто природні, іманентні, суто об'єктивні принципи і закони.

Тут важливо враховувати: «перехідний період», у свою чергу, має *д в а етапи свого внутрішнього розвитку*.

Перший, початковий, спочатку не усвідомлюється його сучасниками, другий, наступний, якраз і починається з усвідомлення як себе, так і попереднього. Перший етап (з його неусвідомленістю) у наш час *входить у завершальну фазу*. *Чим більше людей будуть дізнаватись про всеохопні й всесильні можливості всезагальних принципів, тим швидше цей попередній етап буде завершуватись*.

Другий етап (масового усвідомлення цілісно-системних потребностей) в літературознавстві нещодавно розпочався – здебільшого найчастіше в *теорії літератури* (обидва етапи частково накладаються один на одного, бо позначається хронотопна нерівномірність індивідуального засвоєння їхніх принципів). Свідченням цього є факти появи у 1970–90-х рр. не стільки філософських, скільки літературознавчих (літературно-теоретичних) наукових праць, де йдеться вже не лише про незадоволення традиційним (*частково-системним*) рівнем розвитку, але й – цілком, тобто *адекватно свідомо і відверто* – *про необхідність і рятивну потребу неодмінно «Цілісно-системного підходу» і «Цілісно-системного методу»* [1; 2; 6; 9; 11; 16–21].

Зокрема в одній з літературно-теоретичних праць (таких на сьогодні вже багато), в книзі «У світлі вічних критеріїв» Г.Д. Ключек писав: «Конкретно поставимо питання: чому таке велике значення надається системно-цілісній організації літературного твору і відповідно, чому так наголошуємо на необхідності оволодіти системно-цілісним методом аналізу його художності?». *Відповідаючи на це питання, він зауважує: «Вже давно відомо, що поняття цілісності тісно пов'язане з поняттям гармонії, а отже, і з поняттями досконалості і художності... Саме цього поняття гостро не вистачає сучасним теоріям цілісності літературного твору. Гармонія характеризується поняттями зв'язку, повноти, симетрії, контрасту, міри, закономірності, урівноваженості, упорядкованості, пропорції і диспропорції. Без розвиненого відчуття гармонії неможливе створення довершеного твору» і неможливе його адекватне, цілісно-системне розуміння.* «Поняття системної

організації твору адекватне поняттю його *цілісності*: системологія визнає близькість понять системності і цілісності» [9, с. 138, 152, 145].

В унісон з цією вимогою необхідності розробки «Цілісно-системного методу» дослідження й сприйняття цілісно-системних літературних і літературознавчих об'єктів дещо пізніше у книзі В.В. Налімова «У пошуках інших смислів» (1993) читаємо: «Нам потрібні нові смисли або точніше – потрібне *радикальне переосмислення попередніх смислів*. Трагічність виникає через те, що тепер процес переосмислення повинен іти в дуже широкому, незнайомому досі ракурсі. Чи готові ми до цього? Чи добре влаштована наша система освіти?..» [11, с. 52].

З приводу виходу із ситуації трагічності, в яку історично потрапила наука (світова), продовжує В.В. Налімов, «безперечно, має сенс концепція цілісного розвитку... Особливого значення набуває уявлення про складність, розмаїтість і симбіоз. Природа суттєво єдина, в ній усе взаємопов'язане... Рухаючись з різних боків, ми *доходимо одного й того ж висновку* – нам потрібна *всеохоплююча, цілісна філософська думка. Такою ми бачимо філософію XXI ст.*» [11, с. 235, 52].

Необхідність наявності такої філософії напряму пов'язана з усвідомленням «Цілісно-системного підходу» і «Цілісно-системного методу». Вони й потрібні чим далі, тим більше різним наукам, разом з ними й теорії літератури.

Сьогодні, мабуть, ніхто вже не стане заперечувати, що «радикально нову філософію», «цілісно-системний метод» аж ніяк не варто ні суб'єктивно «вигадувати», «вибудовувати», ні «створювати штучно» за так званим «технічним рішенням». Все це в історії теорії і практики попередніх філософських концепцій вже було (Декарт, Локк, Гоббс, Кант, Гегель та ін.), але ж ні до чого доброго не привело (як усвідомлюється в останні роки). Тому що, виявляється, все відбувалося переважно на суб'єктивістському всеохоплюючому рівні. Адже саме поєднання цих ознак («суб'єктивістський» і «всеохоплюючий») – суперечливе, несумісне і тому штучне, *протиприродне*. Тому й наслідки (так само штучні) або миттєво, або з часом, але неодмінно руйнувалися дією об'єктивних всезагальних закономірностей.

Ясно, що змінювати потрібно цей *фундамент* суб'єктивістського характеру, а разом і аналогічний (відповідний) *метод* дослідження – аналіз і синтез... На який фундамент і який метод? Звісно, на протилежні – об'єктивні. Лише об'єктивний методологічний фундамент і об'єктивний метод (аналіз і синтез) як *способи і шляхи* отримання наслідків у дослідженні обраних об'єктів ніколи не підведуть. Чому? Бо саме вони є адекватними такій само Природі усіх без винятку об'єктів об'єктивної дійсності. Тому їх і не варто було, як і тепер не варто вигадувати. Їх можна лише усвідомити, бо вони об'єктивні, *природні*.

Настав час, нарешті, відходити й від того давнього традиційного уявлення, що представникам *конкретних* спеціальностей, фахівцям у *конкретних* галузях творчої діяльності (в науці, техніці, літературі, на виробництві або при збуті продукції, у сфері суспільній, політичній, взагалі будь-якій) притаманна лише своя, окрема, *специфічно-методологічна* база із властивим лише їй світоглядним рівнем («я» чи «ми» є кращими за інших). Таке *оманливе уявлення* також існує довгий час. Однак і воно, виявляється, *наповнене суперечностями*, тому неперспективне, згубне, недаремно життя під тиском такого (оманливого) «світогляду» стає чим далі, тим гірше...

Це й означає, що заважати нам усім (представникам не лише *теорії літератури, літературознавства, а й усіх інших наук*), руйнувати усіх нас як науковців продовжує *рівень якості* нашого фундаменту – штучна, багато в чому механістична методологія з її оманливими методами (способами й шляхами) дослідження. Тобто заважають, руйнують – і це давно підказує здоровий глузд як прояв дії природності професійної інтуїції – *специфічно-методологічні бази як тільки окремі* утворення і для своїх наук «часткові спільності». Такий їх рівень – недостатній, не відповідає Природі фактичного матеріалу, з яким вони мають справу. Тому він і є штучним. Пояснення й у тому, що такі «якості» є лише *частковим* горизонтом (адже вони все одно пов'язані з множиною, яка, у свою чергу, неодмінно пов'язана з частковістю).

І це в той час, як існує інший, не штучний, а дійсно природно-об'єктивний і дійсно *рятівний* горизонт. Він вище, глибше, ширше, він найвизначальніший – взагалі для усіх

окремих «часткових спільнот», а не лише для «специфічних», окремих методологій. «Часткові спільноти» – це лише «загальні» фундаменти.

Вище, ширше, визначальніше «частки» є, звісно, «ціле», а ширше й вище за «загальне» – «всезагальне». Тільки «ціле» і «всезагальне» знаходяться в єдності із *безконечністю* і *безмежністю* «всього й уся» у просторі і часі (Аристотель, Цицерон, Лукрецій, Сенека, Аль-Кінді тощо). Нічого вище й ширше за це взагалі немає. У свою чергу, *безконечність* і *безмежність*, «ціле» і «всезагальне» разом з *об'єктивністю*, і *безмежною Природною суттєвістю*, разом з усіма іншими всезагальними закономірностями, властивими від *Природи* Всесвіту, Космосу, Дійсності, *гармонійно* взаємопов'язані з усією конкретною множиною свого Буття, з кожною складовою своїх конкретних форм прояву. Це завжди *гармонійний*, завжди *обопільний*, *взаємодоповнюючий взаємозв'язок*. Він – заради збереження й утвердження, заради вічного розвитку безмежної, бесконечної *єдності* усієї *Дійсності*. Реалізується він як постійний *взаємний цілісно-системний процес* – у різних формах прояву: від одноразового, одноступеневого, до багаторазового, багатоступеневого...

Для нас, на рівні адекватного *пізнання* й використання, цей *онтологічний процес* у вкрай стислій зовнішній формі виглядає як *Цілісно-системний Метод* («єдність способу і шляху»), а з іншого боку, внутрішнього, це «єдність цілісно-системного аналізу і цілісно-системного синтезу» обраного об'єкта як *цілого*.

Таким чином, найперша умова свідомого переходу усіх наук, зокрема й сучасної теорії літератури, на природний, *цілісно-системний* історичний рівень розвитку полягає, коли казати конкретно, у тому, щоб адекватно, відповідно Природі *усвідомити* насамперед цей новий, суто об'єктивний Метод – тобто *аналіз і синтез як цілісно-системні*.

Вони, нової якості *аналіз і синтез*, і стануть головним практичним інструментом виведення означених наук (усіх інших також) на *цілісно-системний* шлях подальшого і таки доволі перспективного розвитку.

Таке виведення усіх наук, *теорії літератури* також, а іноді й насамперед (заради кращого засвоєння «ліквіду для душі», підняття духовного рівня усіх), на *новий, апогейний* рівень є, звичайно, поступовим, поступальним, процесуальним – через новий, глибокої якості процес поступового усвідомлення все більшої кількості природних принципів дослідження об'єкта. Які це принципи? Зокрема принцип неодмінної *бінарності*, а не *тріадності*, аналізу об'єкта (гр. *binі* – *два*; тобто все природно й безпосередньо поділяється на *два* як найменший множинний прояв однини-єдності). Це, відповідно, *бінарний* синтез об'єкта (завжди *два* чинники єдиного об'єкта безпосередньо об'єднуються в єдине ціле, а *чотири* – спочатку у *два* і лише потім в *одну* єдність). Тому, зокрема, літературно-художній «образ» – не лише конкретна картина, а й узагальнена (тобто єдність двох сторін-аспектів), і образ у творі часто повертається перед нами чи конкретною, чи узагальненою стороною. Як далі, *образ* – картина не лише людського життя, не лише життя людей і обставин (це вузько), а «картина Дійсності у будь-яких проявах». Такими є властивості і конфлікту, і сюжету. Скажімо, конфлікт – не лише зіткнення людей чи обставин (це конкретика), а «зіткнення будь-яких образів у творі, в літературі» чи будь-яких фактів в житті (це всезагальність). Звідси й немає «безконфліктних творів» чи «безсюжетних» (вони просто різні), бо всюди у творах є образи.

Як далі казати про *всезагальні* принципи, то це, зокрема, принцип *поступеневості* аналізу і синтезу, бо таким є *абиякий об'єкт* (на першому ступені завжди маємо *два* чинники, на другому ступені – чотири тощо). Тому-то й є, бачимо *два* основних типи образу чи конфлікту, сюжету, чи жанру, методу, а на 2-му ступені їх видно чотири. Це саме стосується змісту і форми твору і т. д.

Крім того, є наявність у кожного об'єкта насамперед двох таких основних сторін, як зовнішня і внутрішня. Звідси важливо усвідомлювати, яку саме сторону збираємось досліджувати.

Це, як далі, наявність у кожного об'єкта детальних *сфер* – сфери структури (співвідношення чинників) і сфери системи (взаємодії структурних чинників).

Це й обов'язкова наявність в абиякому об'єкті змісту й форми (найбільш відомий принцип), їх невід'ємна єдність, а разом з тим і умовний поділ кожної сторони спочатку на

дві складові, потім на чотири, які є співвідносними, і взаємодія ними, а разом – показ того, яким чином зміст набуває своєї форми, а форма реалізує свій зміст.

Про це останнє каже принцип *домінанти*, тобто неоднакової ролі, функції двох складових (аспектів, чинників) у своєму єдиному цілому: одна з них завжди ведуча, друга ведена, або – інакше – одна переважає іншу, одна відіграє в об'єкті головну роль, друга допоміжну, локальну. Тому, зокрема, і є об'єктивно в літературі *конфлікт* (головне зіткнення образів) і *колізії* чи *колізія* (допоміжні, локальні зіткнення образів). Саме тому неповним, частковим буде виглядати й *народне прислів'я*, коли висловити лише одну частину його змісту: «З кожного становища є два виходи». Повним, тобто цілісним, воно виглядає так: «З кожного становища є два виходи, *але тільки один є вірним!*» (вірним Природі Дійсності). Так само, зокрема, з двох історичних рівнів розвитку будь-якої системної науки (частково-системного й цілісно-системного) вірним, перспективним, далекоглядним є лише один – а саме *цілісно-системний* рівень. Чому? Тому що саме такий рівень є природним, гармонійним. Саме єдино він і здатен відкрити, показати, виявити *вічні* властивості, особливості, показники, факти з їх постійними чи тимчасовими і мінливими конкретними проявами в аспектах попередньо названих й усіх інших (адже, як відомо, «все пов'язане з усім завжди і всюди»). І так завжди і всюди. Вірно писав М.Ю. Лермонтов: «Смело верь тому, что вечно, Безначально, бесконечно».

Наступні принципи – скажімо, всезагальний принцип *основи*. Адже поділ-аналіз відбувається, незалежно від нас, завжди на якійсь основі, і враховувати це корисно. Так, на основі *будови* сюжети чи жанри бувають великими чи малими, а на основі *розвитку* – повними чи неповними. І так далі.

Є й принцип *гармонії* (гармонія вище за все, любили повторювати у давнину). Він є принципом не просто дотримання, скажімо, взаємного зв'язку між двома чи багатьма протилежностями, але й взаємного, обопільного *збереження суті* кожної протилежності, їх суттєвих потреб. Так, гармонія у відносинах між людьми чи країнами – це взаємоувага, взаємодопомога, взаємотурбота, взаємоповага тощо.

Є й принцип *міри* («золотої середини», яка не завжди посередині); є принцип *істини*, яка знаходиться не в межах *крайностей* (це теж принцип), а в межах *опосередкування* їх (теж принцип) протилежностями, яких найменше дві, і з яких лише одна – істинна. Так, в *квадратній* (принцип) *єдності* (принцип) властивостей людини «егоцентризм – егоїзм – гуманізм – альтруїзм» бачимо дві крайності, які гублять (егоцентризм і альтруїзм) і два опосередкування (посередині між ними), одне з яких (егоїзм) теж згубне, і лише одне (*гуманізм*) рятівне, бо лише *гуманізм* – прояв гармонії і міри, тобто природне і перевірене вічністю. І так далі.

Отже, використання природних, всезагальних принципів робить і самий *аналіз* твору, як і *аналіз* життєвих ситуацій, єдино *вірним* їх природі. При аналізі твору заради адекватного, глибинного, змістовно-суттєвого засвоєння матеріалу бажано з самого початку налаштуватись на постійну увагу до його (матеріалу) «*протилежностей*». Нагадаємо, що не варто, як це поки є за традицією, плутати їх із «*суперечностями*», які ніколи не єднаються, лише розмежовуються й борються – чи до самознищення, чи до перевтілення все одно на «*протилежності*» (іншого шляху в них немає *об'єктивно*). Поняття «*протилежність*» використано з його *цілісним* (теж принцип) змістом, ширше, ніж звикли. Тобто «*протилежність*» – «*все те, що не є інше*». У свою чергу, «*протилежності*» бувають або крайніми, опозиційними, ворогуючими (цей їх різновид оманливо вважають єдино існуючим), або опосередкованими, а також безпосередніми (щільно пов'язаними) і опосередкованими (віддаленими), а також рівноправними, тобто координативними, чи підпорядкованими, тобто субординаційними. І так далі. І все це треба знати і цим керуватися, це постійно враховувати.

Нарешті, спробуйте побачити, відчуті ці та інші всезагальні принципи у таких рядках з «Моральних листів до Луцілія» Луція Аннея Сенеки (бл. 4 до н. е. – 65 н. е.): «Того порядку, що є у Природі речей, не можемо змінити, але можемо перебувати у злагоді з Природою. Душу треба міняти, а не небо... Розмірковуємо над *частинками* життя, а над *цілим* – ніхто не задумується... Справжні блага походять від розуму, вони *цілісні* й неперехідні. Усі інші блага – уявні... Зле те, в чому *більше* зла, ніж добра... **Наша мета – жити у злагоді з Природою...** Міру всьому визначає одна лише необхідність... Міра – вище за все... Природа – бог. Ми частки неосяжного тіла» [13, с. 113, 128, 239, 339, 366, 422].

Класична світова художня література містить *безліч* таких міркувань, думок, світоглядних ідей (вона дійсно, воістину «ліки для душі»). А *теорія літератури*, активно виходячи на *цілісно-системний* рівень розвитку – через залучення все більшої кількості *природних* принципів пізнання/дослідження об'єктів – все більш якісно допомагає засвоювати кращі досягнення світової літератури, дійсно «кладезя премудрості», який допомагає й жити також у злагоді з Природою.

Детальні відомості про названі й інші *всезагальні цілісно-системні принципи* є корисними для дослідників не лише з теорії літератури, а й з усіх інших наук.

Список використаних джерел

1. Аверьянов А.Н. Система: философская категория и реальность А.Н. Аверьянов. – М.: Мысль, 1976.
2. Аверьянов А.Н. Системное познание мира / А.Н. Аверьянов. – М.: Наука, 1985. – 264 с.
3. Алексеев П.В. Философия / П.В. Алексеев, А.В. Панин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 1999. – 568 с.
4. Аристотель. Сочинения в четырех томах / Аристотель. – Т. 3. – М.: Мысль, 1981. – 614 с.
5. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук / Г.В.Ф. Гегель. – Т. 1. Наука логики. – М.: Мысль, 1975. – 452 с.
6. Гончаренко В.В. Целое как категориальное определение объекта и как форма освоения конкретного: автореф. дис. ... канд. филол. наук / В.В. Гончаренко – К.: 1970 (КДУ імені Т.Г. Шевченка); Гончаренко В.В. О логике познания объекта как целого / В.В. Гончаренко. – К.: Вища школа, 1975. – 234 с.
7. Готт В.С. Философские проблемы современного естествознания / В.С. Готт, В.С. Тюхтин, Э.М. Чудинов. – М.: Высшая школа, 1974. – 264 с.
8. Дэйв Р. Планетаризация сознания. От индивидуального к целому: пер. с англ. / Р. Дэйв. – М.: REFL-book; К.: Ваклер, 1995. – 302 с.
9. Ключек Г.Д. У світлі вічних критеріїв / Г.Д. Ключек. – К.: Вища школа, 1989. – 240 с. (Розділ 2. Системно-цілісна організація літературного твору).
10. Літературознавчий словник-довідник / ред. кол.: Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко. – К.: Академія, 1997. – 750 с.
11. Налимов В.В. В поисках иных смыслов / В.В. Налимов. – М.: Прогресс, 1993. – 280 с.
12. Причепій Є.М. Філософія: посібник / Є.М. Причепій, А.М. Черний, В.Д. Гвоздецький, Л.А. Чекаль. – К.: Академія, 2001. – 576 с.
13. Сенека. Моральні листи до Луцілія / Сенека. – К.: Основи, 1996. – 608 с.
14. Мельничук О.С. Словник іншомовних слів / О.С. Мельничук. – К.: УРЕ, 1975. – 1018 с.
15. Слово о книге / сост. Е.С. Лихтенштейн. – Изд. 2-е, доп. – М.: Книга, 1974. – 318 с.
16. Удалов В.Л. Теорія літератури: цілісно-системний рівень. Кн. 1 / В.Л. Удалов. – Луцьк: ВАД, 1995. – 110 с.
17. Удалов В.Л. Метод Декарта з позицій цілісно-системного підходу: навч. посіб. / В.Л. Удалов. – 2-е вид., доп., випр. – К.; Луцьк: ВАД, 2014. – 36 с. (Перше вид. – 2005); Удалов В.Л. Метод цілісно-системного пізнання об'єкта: Теорія і практика. Кн. 1 / В.Л. Удалов. – К.; Луцьк: ВАД, 2015. – 68 с. (Перше вид. – 1990).
18. Удалов В. Рівні розвитку науки та сучасний «перехідний період»: навч. посіб. / В. Удалов, Т. Полежаєва. – К.; Луцьк: ВАД, 2014. – С. 10–24.
19. Удалов В.Л. Два етапи розвитку системної теорії літератури / В.Л. Удалов // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – Вип. 1. – К.: Хрещатик, 1998. – С. 84–96.
20. Удалов В.Л. Аналіз і синтез: Цілісно-системний рівень. Одноступеневий варіант / В.Л. Удалов. – Луцьк: ВАД, 2005. – 80 с.
21. Удалов В.Л. Умови інтенсивного розвитку системної теорії літератури / В.Л. Удалов // Вісник Дніпропетровського університету імені Алфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – № 1 (5) 2013. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 16–26.
22. Чехов А.П. Полн. собр. соч. и писем: в 30 т. Письма: в 12 т. Т. 3 / А.П. Чехов. – М.: Наука, 1976. – 574 с.
23. Философская энциклопедия: в 5 т. Т. 3. – М.: ФЭ, 1970. – 584 с.

24. Філософський словник. – 2-ге вид., перероб. – доп. – К.: УРЕ, 1986. – 796 с.
25. Філософський енциклопедичний словник. А–Я. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

References

1. Aver`ianov, A.N. *Systema: fylosofskaia katehoryia y real`nost`* [System: Philosophical category and reality]. Moscow, Mysl', 1976, 188 p.
2. Aver`ianov, A.N. *Systemnoe poznaneye myra* [System knowledge of the world]. Moscow, Nauka, 1985, 264 p.
3. Alekseev, P.V., Panin A.V. *Fylosofyia* [Philosophy]. Moscow, Prospekt, 1999, 568 p.
4. Arystotel`. *Sochyneniya v chetyrekh tomakh* [Works in four volumes]. Moscow, Mysl', 1981, vol. 3, 614 p.
5. Hehel`, H.V.F. *Entsyklopedyia fylosofskykh nauk* [Encyclopedia of Philosophy], vol. 1, Science of Logic. Moscow, Mysl', 1975, 452 p.
6. Honcharenko, V.V. *Tseloe kak katehoryal`noe opredelenye ob`ekta y kak forma osvoenyia konkretnoho*. Dokt, Diss. [The whole as a categorical definition of the object and as a form of development of specific. Doct. Diss.]. Kyiv, Vyshcha shkola, 1970, 234 p.
7. Hott, V.S. *Fylosofskye problemy sovremennoho estestvoznaniya* [Philosophical problems of modern science]. Moscow, Vysshaya shkola, 1974, 264 p.
8. Dane, Rudhyar. *Planetarizatsiya soznaniya* [The Planetaryization of Consciousness. From the individual to the whole]. New York, Harper, 1972, 343 p.
9. Klochek, H.D. *U svitli vichnykh kryteriiv* [In the light of unchangeable criteria]. Kyiv, Vyshcha shkola, 1989, 240 p.
10. Hrom`iak, R.T., Kovaliv, Yu.I. *Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk* [Literary Dictionary Directory]. Kyiv, Academia, 1997, 750 p.
11. Nalymov, V.V. *V poyskakh ynykh smyslov* [In search of other senses]. Moscow, Progress, 1993, 280 p.
12. Prychepij, Ye.M. *Filosofia: posibnyk* [Philosophy: handbook]. Kyiv, Academia, 2001, 576 p.
13. Seneka. *Moral`ni lysty do Lutsiliia* [Moral letters to Lutsiliya]. Kyiv, Osnovy, 1996, 608 p.
14. Mel`nychuk, O.S. *Slovnyk inshomovnykh sliv* [The dictionary of foreign words]. Kyiv, URE, 1975, 1018 p.
15. Lykhtenshtejn, E.S. *Slovo o knige* [Word about the book]. Moscow, Kniga, 1974, 318 p.
16. Udalov, V.L. *Teoriia literatury: tsilisno-systemnyj riven`* [Literary Theory: whole-system level]. Lutsk, VAD, 1995, 110 p.
17. Udalov, V.L. *Metod Dekarta z pozytsij tsilisno-systemnogo pidkhodu / Nauk. Posibnyk* [The Descart's method from position of whole-system approach / Science handbook]. Kyiv-Lutsk, VAD Publ., 36 p.; Udalov, V.L. (1990). *Metod tsilisno-systemnogo piznannia ob`iekta: Teoriia i praktyka* [The method of whole-system knowledge of object: Theory and Practice]. Book 1. Kyiv-Lutsk, VAD, 2005, 186 p.
18. Udalov, V., Polezhaieva, T. *Rivni rozvytku nauky ta suchasnyj "perekhidnyj period"* [The levels of science and modern "transitional period"]. Kyiv-Lutsk, VAD, 2014, pp. 10-24.
19. Udalov, V.L. *Dva etapy rozvytku systemnoi teorii literatury* [Two stages of development of system theory literature], Scientific Proceedings of the Academy of Sciences of Ukraine, issue 1. Kyiv, Khreshchatyk, 1998, pp. 84-96.
20. Udalov, V.L. *Analiz i syntez: Tsilisno-systemnyj riven`. Odnostupenevyj variant* [Analysis and synthesis: Whole-system level. Single version]. Lutsk, VAD, 2005, 80 p.
21. Udalov, V.L. *Umovy intensyvnoho rozvytku systemnoi teorii literatury* [Terms intensive development of systems theory literature], Bulletin of Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk, the serial "Philological Studies", no 1 (5), 2013, Dnipropetrovsk, pp. 16-26.
22. Chekhov, A.P. *Poln. sobr. soch. y pysem: V 30-ty t. Pys`ma: V 12 t.* [View full Sobranie sochynenyi: 30 tt., letters: 12 t.], vol. 3. Moscow, Nuka, 1976, 574 p.
23. *Fylosofskaia entsyklopedyia* [Philosophical encyclopedia, 5 vol.]. Vol. 3. Moscow, FE, 1970, 584 p.
24. *Filosofs`kyj slovnyk* [Philosophical Dictionary]. Kyiv, UPE, 1986, 796 p.
25. *Filosofs`kyj entsyklopedychnyj slovnyk. A-Ya.* [Philosophical Encyclopedic Dictionary. A-Z]. Kyiv, Abris, 2002, 742 p.

В статье показано, что дальнейшее качественное развитие теории литературы, других наук тоже, зависит от осознанного использования исследователями не вполне еще привычных, именно всеобщих, целостно-системных принципов бытия и развития любых объектов Действительности и адекватного, аналогичного их познания-исследования.

Ключевые слова: литературоведение, методология, теория литературы, терминология, целостность, системность, частично-системный уровень, целостно-системный уровень, целостно-системный метод.

Article shows that further qualitative development of the theory of literature, other sciences too, depends on the conscious use by researchers do not yet fully familiar, it is universal, holistic, systemic principles of existence and development of any object is indeed adequate and similar to their knowledge, research.

Key words: literary studies, methodology, literary theory, integrity, consistency, holistic-systemic level, holistic-systematic method.

Одержано 23.03.2015.